

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»
XIX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XIX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**PROCEEDINGS
of the XIX International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**2024
Астана**

УДК 001

ББК 72

G99

«GYLYM JÁNE BILIM – 2024» студенттер мен жас ғалымдардың XIX Халықаралық ғылыми конференциясы = XIX Международная научная конференция студентов и молодых ученых «GYLYM JÁNE BILIM – 2024» = The XIX International Scientific Conference for students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2024». – Астана: – 7478 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-7697-07-5

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001

ББК 72

G99

ISBN 978-601-7697-07-5

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2024**

облысы бойынша-248,2 мың теңге, Солтүстік Қазақстан облысы бойынша – 163,0 мың теңге және Қостанай облысы бойынша – 141,4 мың теңге. 2021 жылы аударымдарды төлеудің орташа жылдық жиілігі жылына 9 рет болды. Алдыңғы 12 айдың ішінде аударымдар төленген қызметкерлер саны 2 336,2 мың адамды құрады. Сондай-ақ, жылына 9 реттен кем емес аударымдар алынған адамдардың үлесі 66% - ды немесе 3 675,6 мың адамды құрады, Өңірлер бөлінісінде ең жоғары орташа төлем жиілігі 9,5 есе (Қарағанды облысы), ең төмені 8,3 есе (Түркістан облысы).

Менің ойымша, қазір Қазақстанда біздің еліміз үшін медициналық сақтандыру жүйесінің дұрыс моделі жұмыс істейді. Одан бас тартудың қажеті жоқ. Егер сіз халықтың бір бөлігі сақтандырылмай қалды деп алаңдасаңыз, қызметтерді барлығына кепілдендірілген және сақтандыру (оны тек жарна төлейтіндер алады) секілді екі пакетке бөлуден бас тартуға болады. Бұл әлеуметтік медициналық сақтандыру философиясына қайшы: дені сау адамдар науқастар үшін, байлар кедейлер үшін төлейді.

Қазір үш миллионға жуық адам ӘМСҚ-ға жарна төлемейді. Олардың қатарында өз еркімен бас тартқандар және мүмкіндігі жоқтар бар. Бірақ қалай болғанда да оларды сақтандырып, емдеу керек. Халықтың бұл тобын экономикаға тарту міндеті денсаулық сақтау жүйесінің құзыретіне жатпайтынын есте ұстаған жөн.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39131293
2. <https://fms.kz/kz/>
3. «Әлеуметтік медициналық сақтандыру қоры» КЕАҚ ЖЫЛДЫҚ ЕСЕП 2021

БУХГАЛТЕРДІҢ ЭТИКА МӘСЕЛЕЛЕРІ

Орынбасар Шұға

shuga_04@bk.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Экономика факультеті «Есеп және аудит» бағытының 3курс
студенті Астана, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі - Уразбаева З.О

Аннотация: Бұл мақалада бухгалтер жұмысындағы кәсіби этикалық құндылықтардың маңыздылығы көрсетіледі, олардың қоғамдық сенімді қолдау, жалпы кәсіпорынның да беделін сақтау үшін маңыздылығын көрсетеміз. Мақала кәсіби әдепті сақтаудағы этикалық кодекстер мен процедуралардың рөлін талқылайды, бухгалтерлерде кездесетін қысымдарды көрсетеді және этикалық дилеммаларды шешуге арналған практикалық нұсқаулар ұсынылады. Жас мамандарды кәсіби даярлаудың негізгі аспектісі ретінде білімнің және этикалық нормаларды сақтаудың маңыздылығы атап өтіледі.

Кілтті сөздер: Аудиторлар Палатасы, Этиканың халықаралық кодексі, аудитор, федерация.

Кәсіби этикалық құндылықтар кез келген жағдайда көрінеді еңбек саласына құрмет, өз кәсібіне деген сүйіспеншілік түрінде, іске адал көзқараспен қарау түрінде. Бухгалтерлік Этика-бұл қызметкерлердің бухгалтерлік есеп нормалары. Бұл маман үшін этикалық сәйкестік нормалар-бұл олардың символдық бекітілуі ғана емес, сонымен қатар нақты қажеттілік. Өйткені мұндай мамандықәлеуметтік маңызы бар болып табылады, бұл оның қоғам алдындағы жауапкершілігін тануды білдіреді. Бухгалтерлік есеп саласындағы дәлсіздік және заңсыздық есеп беру тек бедел мен имиджге нұқсан келтіруі мүмкін, сонымен қатар кәсіпорындардың дамуға теріс әсер етеді.

Жұмыстағы біліктілік пен адалдық – табысқа жетудің негізі, бухгалтердің кәсіби қызметі. Кәсіби бухгалтер орындауға және орындауға міндетті. Кәсіби бухгалтерлердің этикалық кодекстерінің талаптары және қауымдастықтар шеңберінде әзірленген аудиторлар.

Кірумұндай бірлестіктерде есепші сол моральға бағынады жауапкершілік, оның қағидалары этикада бекітілген код. Белгіленген принциптерді сақтамау мыналарға әкелуі мүмкін құқық бұзушының ескерту, сөгіс немесе ескерту алатындығына мүшеліктен айыру. Кәсіби қоғамдастықпен байланысты жоғалту бухгалтердің беделіне қатты нұқсан келтіруі және қауіп төндіруі мүмкін бұрынғы жұмыс тәжірибесіне қарамастан оның біліктілігіне күмәнданады кәсіби білімнің қадір-қасиеті мен тереңдігі.

Әрбір қауымдастықта, соның ішінде есепшілерде этикалық бұзушылықтарды тексеретін арнайы комиссиялар немесе кәсіби этика комитеттері бар. Кейбір этикалық кодекстерде азғын әрекеттердің куәгерлерін этика комитетіне хабарлауға шақыратын жеке тармақ бар. Дегенмен, көптеген ТМД елдерінде бухгалтерлердің кәсіби этикасы мәселесі тәртіптік емес, ұсыныстық, үгіт-насихаттық сипатта.

Батыс елдерінде, әсіресе АҚШ-та этика мәселесі үлкен мән. Американдық сертификатталған институт сарапшы бухгалтерлер кәсіптік ережелерін жариялайды, қандай бухгалтерлер ұстану керек. Олардың жұмысы үш кодқа негізделуі керек, деп аталады: Жалпы қабылданған бухгалтерлік есеп принциптері (GAAP), Жалпы қабылданған аудит тәжірибесі (GAAP) және Кодекс кәсіби этика (ПЕК). Кәсіби ұйымдар бухгалтерлер әлемнің көптеген елдерінде бар: АҚШ, Канада, Австралия, Жапония және Ұлыбритания.

Бухгалтер кәсіпорын басшысынан, клиенттерден және үшінші тұлғалардан заңсыз әрекеттерді талап ететін үлкен қысымға ұшырайды: бухгалтерлік есептерді бұрмалау, заңсыз салық төлеуден жалтару. Компанияның белгілі бір жалпы мақсаттарына жету үшін қаржылық есептілікті өзгертуге байланысты бірқатар мәселелер бар. Бухгалтер жұмысындағы дербестік объективті әрекет ету қабілетін болжайды: кез келген шарттарға қарамастан кәсіпорындардың нақты жағдайын көрсету.

Жас мамандар мұндай жағдайда жиі кездеседі этикалық ережелерді ескере отырып, дұрыс шешім қабылдау қажет, өйткені бұл бұзушылықтар әрқашан айқын бола бермейді. Сондықтан олар мінез-құлық стандарттарын анық білуі керек, мысалы:

- мәселені тікелей басшымен талқылау керек егер бұл адам да қақтығысқа қатысты болмаса.

Бұл жағдайда сіз жоғары басқару деңгейге хабарласуыңыз керек. Қақтығысты шешуге қатысуы мүмкін тексеру комиссиясы, директорлар кеңесі сияқты құрылымдар, компания иелері және т.б. Айта кету керек жанжалға қатысушы жоғары тұрған тұлға мұндай әрекеттерден хабардар болуы керек;

- мен осы мәселені құпия түрде талқылау ең жақсы нәтижеге жету үшін объективті кеңесші әрі қарайғы әрекеттердің барысын түсіну;

- Сіздің мәселеніз бойынша жеке заңгермен кеңесіңіз туындауына байланысты туындайтын заңды құқықтар мен міндеттер қақтығыс;

- қақтығысты шешу үшін барлық ішкі ресурстар болса таусылды, бірақ қақтығыс сақталады, лауазымнан кету мүмкін және тиісті өкілге меморандум беру ұйымдастыру, сондай-ақ сыртқы ақпаратпен қамтамасыз ету жағы.

Қандай да бір даулы мәселелер туындаса, бухгалтер сіз өзіңіздің әрекеттеріңіздің бағытын дереу анықтауыңыз керек, өйткені бухгалтерлік есеп және бухгалтерлік есеп бойынша құзыреттілік есеп беру ұйым басшысы мен арасында бөлінеді бас бухгалтер. Адал емес және бухгалтердің сапасыз есеп беруі, тұлға деректері сәйкес жауапкершілікке тартылуы мүмкін.

Бухгалтер этикасында жоғары білікті мамандарды тәрбиелеу туралы көп айтылады, бірақ аз әрекет жасалады. Этикалық мәселелер күн сайын кездеседі бухгалтер мен аудитордың кәсіби жолында. Оларды абыроймен шешу қажет және ол үшін ережелерді білуіңіз керек кәсіби мінез-құлық, өзіңізді соларға дайындаңыз.

Мысалы, 2007 жылғы мақала Басқарушылық аудиторлық журнал бухгалтерлік есептің 66 мүшесінің сауалнамасы негізінде бухгалтерлердің этикалық сәтсіздіктеріне ықпал еткен негізгі тоғыз факторды анықтады.

Халықаралық бухгалтерлер федерациясы. Факторларға (ең маңыздылары бойынша)

мыналар жатады: "жеке мүдделер, объективтілік пен тәуелсіздікті сақтамау, орынсыз кәсіби пайымдау, этикалық сезімталдықтың болмауы, дұрыс емес көшбасшылық және мәдениетсіздік, ақпараттық-насихаттық қоқан-лоққыларға төтеп бермеу, біліктіліктің болмауы, ұйымдастырушылық және құрдастарының қолдауының болмауы, және кәсіби органның қолдауының болмауы. Негізгі фактор, жеке мүдде - бұл бухгалтердің өзінің мүддесі үшін немесе мүдделер қақтығысына тап болған кезде әрекет етуге деген ынтасы. Мысалы, егер аудитордың өзі тексеріп отырған есепшотында мәселе туындаса, бірақ бұл мәселелерді елемегуге қаржылық ынталандыру алса, аудитор этикаға қайшы әрекет етуі мүмкін.

Этиканың халықаралық кодексінің қағидалары және негізгі талаптары
Көріп отырғанымыздай, шетелдің әрбір кәсіпорыны өзінің беделін сақтау үшін іскерлік қарым-қатынас этикасының жоғарғы стандарттарын өзіне бекітуге ұмтылады. Өкінішке орай, посткеңестік елдерде бизнес этикасына жеткілікті көңіл аударылмаған.

Жоғарыда айтылғандардың барлығы мынаны дәлелдейді: халықаралық тәжірибеде, отандық есеп дәстүрі және біздің елімізде қалаптасқан экономикалық шарттар, бухгалтерлер және аудиторлар үшін маманданған этикалық кодекс қабылдауды талап етеді.

Біздің Республикамызда бұл бағыт бойынша алғашқы қадам 1995 жылы аудиторлар Палатасының кезектен тыс конференциясында жасалған болатын. Сол кезде аудиторлардың этикалық кодексі қабылданды және қазіргі уақытта бұл мәселенің басымдылығы өз өзектілігін жойған жоқ. Перспективалық этикалық бағдарламаның элементтері келесілер болуы керек:

- бухгалтерлерді мамандық бойынша біріктіру кезінде этикалық арнайы комитеттер құру, мұның міндетіне есеп жұмысшыларының мінез-құлқының нормасы және қағидалардың кең көлемде насихатталуы кіреді;

- мінез-құлық ережелерін түсіндіретін публикациялар;

- мамандық этикасының талаптарын ұйым мүшелерінің орындауына бақылау жасау, оларды бұзғанда қарсы қолданылатын шаралар;

- мамандық этикасының нормаларын сақтаудан туындайтын жақсы және жаман салдарды нақты мысалда көріп қарастыру;

- мамандық этикасының нормаларында жарияланған мінез-құлыққа есеп жұмысшылардың сәйкестігін, қызметін маманданған ұйымдар арқылы бағалау;

Бухгалтерлерді оқыту бағдарламасына мамандық этикасы курсын қосу. Өнегелілік және ғылыми ценз жасау осы мамандықтың мәртебесін көтеруге мүмкіндік береді. Басқаша айтқанда, бухгалтер қызметінің приоритетті бағыты ретінде ұйымның этикалық және заңдық мақсатын қолдау және жеке қарым-қатынас, басқа мәселелер бойынша конфликт, билікті басшы жағынан қауіп туған кезде әртүрлі екі сөзділіктен қашуға мүмкіндік туғызады.

Қорытындылай келе, этикалық құжаттарда жеке пункт ретінде келесілер көрсетілуі керек:

- бухгалтерлерден заңдық негізде ережелерді, стандарттарды, заңды бұзуын талап етуге болмайды;

- құжаттарды тексерушілерді алдауға немесе адастыруға болмайды;

- ұсынылған есептілік шынайы ақпараттар негізінде жасалуы үшін барлық шараларды қабылдау.

Бухгалтерлік этикалық нормалардың бұзылуына жауапкершілік алуға міндетті, бұл жауапкершілік жұмысқа қабылдау туралы келісім-шартта көрсетілуі керек.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Махаббат, Винсент Дж. (1 қазан, 2008). "Бухгалтерлік есеп этикасын түсіну, екінші басылым"
2. Джеклинг, Беверли; Барри Дж. Купер; Филомена Леунг; Стивен Деллапортас (2007). ["Кәсіби есеп органдарының этикалық мәселелерді қабылдауы, этикалық сәтсіздіктердің себептері және этикалық тәрбие"](#)
3. Т.Н. Иванова «Профессиональные ценности и этика»